

УДК 81'374

DOI: 10.18523/Ісmp2522-9281.2024.10.19-44

Тетяна Вудайчук

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Київ, Україна

t.vydaichuk@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7290-0006>

Tetiana Vydaichuk

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Kyiv, Ukraine

t.vydaichuk@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7290-0006>

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ЗБІРНИК МІНІСТЕРСТВА ШЛЯХІВ (1918): ПОГЛЯД ІЗ ПОЗИЦІЙ ХХІ СТОЛІТТЯ

Abstract

TERMINOLOGICAL MISCELLANY OF THE MINISTRY OF WAYS (1918): VIEW FROM THE STANDPOINT OF THE XXI CENTURY

Background. *The 20s of the 20th century was a “golden decade” for creating a new linguistic face of Ukraine, which in linguistics was marked by a surge in the creation of terminological dictionaries of various branches of science and special spheres of professional activity. This type of practical linguistic activity ensured the distancing of the Ukrainian language from the structure of Russian, made it possible to overcome the dependence on the language of the empire in linguistic practice, and contributed to the development of lexical, terminological, grammatical and word-forming resources of the Ukrainian language for various spheres of communication.*

Scientists still have not established the exact number of terminological dictionaries published at that time because even today, we find new lexicographical works, such as the “Terminological miscellany of the Ministry of Ways. P^o1”

(Kyiv: Printing House of the Ministry of Ways, 1918), which became the object of scientific research in this article.

Contribution to the research field. *Lexicographical monument of the Ukrainian language at the beginning of the 20th century. "Terminological miscellany of the Ministry of Ways. P⁰¹"* is introduced into the linguistic circulation for the first time. Thanks to the found and researched monument of the Ukrainian language, the present study may contribute to a more complete description of Ukrainian terminology and lexicography at the beginning of the 20th century.

In the article, the miscellany-dictionary is analyzed regarding the language policy and language planning of the Ukrainian National People's Republic. The lexical material is described from the point of view of the Ukrainian language at the beginning of the 20th century. Special attention is paid to the spelling practice of the monument because it is about the period of searching for a unified spelling system for the all-Ukrainian literary language.

The combination of findings provides some support for the conceptual opinion that the language policy of the Ukrainian People's Republic was well-thought-out, well-planned, and contributed to overcoming dependence on the language of the former tsarist empire and the establishment of the multi-functionality of the Ukrainian language.

One of the issues arising from the article's conclusions is quite debatable: whether the Ukrainian language would have a different vector of development, other systemic characteristics, or examples of deformation of linguistic thinking if it were not for the repeated destructive influence of the Russian language already in Soviet times.

Purpose. To find out the significance of the compilation of the formation and development of the Ukrainian literary language for the national terminology and lexicography of the relevant time, determine its role as an instrument of the language policy of the Ukrainian People's Republic.

Methods. The article relies primarily on the descriptive method, modeling and interpretation method for searching, systematizing, summarizing, and explaining the obtained data. The comparative-historical method, comparative method, and the analysis of dictionary definitions were partly applied.

Results. "Terminological miscellany of the Ministry of Ways. P⁰¹" became the forerunner of terminological and technical academic dictionaries of the 20s-30s of the 20th century. It reproduces information both from the field of technical knowledge and from the field of record keeping and contemporary life; it is a unique source of evidence not only about the lexical richness of the Ukrainian language but also about the linguistic thinking of Ukrainians, about the contemporary society — its intellectual, cultural, political and social and economic existence. The dictionary-miscellany, despite its small volume —

64 pages, panoramically reproduces the search for ways of further development of the Ukrainian language in the tumultuous and tragic decades of Ukrainian history, the search for the principles of preservation, enrichment, and normalization of the language system at all its levels.

Discussion. *“Terminological miscellany of the Ministry of Ways. P⁰¹” is a monument of the Ukrainian language of the beginning of the 20th century, which surprises with its unusualness and wealth of expressive means, the courage, and originality of the Ukrainian-centric worldview, the thoughtfulness of the implementation of the language policy of the Ukrainian National People’s Republic as its tool. Realizing the need to study the Ukrainian language as a linguistic phenomenon and understanding the value of monuments of the Ukrainian language, especially those to which access of linguists was closed during the times of the Ukrainian SSR, we consider it necessary to find such works and put them into scientific circulation, and make them public.*

Keywords: history of the Ukrainian language, lexicography, official language, language policy of the Ukrainian National People’s Republic, language practice and linguistic thinking, spelling and orthography, terminology.

Матеріалом дослідження є лексикографічна пам’ятка української мови початку ХХ ст. — «Термінологічний збірник Міністерства Шляхів. Ч¹» (Київ: Друкарня Міністерства Шляхів, 1918. 64 сторінки), що вводить в лінгвістичний обіг уперше.

Збірник-словник проаналізовано в аспекті мовної політики і мовного планування УНР. Лексичний матеріал описано під кутом зору українського мовомислення початку ХХ ст. Особливу увагу звернуто на правописну практику пам’ятки, адже йдеться про період пошуків єдиної правописної системи для всеукраїнської літературної мови. Встановлено значення збірника для вітчизняного термінознавства і лексикографії відповідного часу.

Ключові слова: історія української мови, лексикографія, мова справочництва, мовна політика УНР, мовна практика і мовомислення, правопис та орфографія, термінологія.

1. Вступ

20-ті роки ХХ ст. — час активного формування функціонально-стильових різновидів української літературної мови; період зміни мовного коду України: заступлення російської мови українською у визначальних сферах усного і писемного спілкування; епоха знесення заборон і утисків

на використання рідної мови в мовній практиці. У цей час у гострих наукових дискусіях, соціально-політичних дебатах, практичній діяльності освітян, письменників, перекладачів усталилося поняття українськості мовного життя суспільства, відбулося усвідомлення цінності мови в процесах державотворення. У це «золоте десятиліття» задля вимальовування нового мовного обличчя України розмаху набуло створення термінологічних словників різних галузей наук і спеціальних сфер професійної діяльності. Такий вид практичної мовознавчої роботи забезпечував дисциплінування української мови від структури російської, уможлилював подолання в мовній практиці залежності від мови імперії, сприяв напрацюванню лексичних, термінологічних, граматичних і словотвірних ресурсів української мови для різних сфер комунікації.

2. Теоретико-методологічне підґрунтя

Як свідчать факти, «історія формування української наукової мови — це постійне переборювання політичних перешкод і заборон» (Симоненко, 2005, с. 23), особливо якщо йдеться про перші три десятиліття ХХ ст. Стан і статус української мови у цей час уже не раз зацікавлювали українських лінгвістів. Нині широко відомою є праця Ю. Шевельова (Шевельов, 1998), яка є одним із найповніших наукових досліджень мовної політики першої половини минулого століття на різних українських землях. Зокрема вона розкриває особливості внутрішнього розвитку української мови стосовно мови панівного народу на різних теренах України. Низку ідей, які стосуються саме засад термінотворення того часу, знаходимо в наукових працях П. Гриценка та В. Брицина (Гриценко & Брицин, 2018, 2019), Л. Боярової (Боярова, 2005), І. Кочан (Кочан, 2011), Н. Нікуліної (Нікуліна, 2004), Л. Симоненко (Симоненко, 2005), Т. Солодкіної (Солодкіна, 2000), Я. Яремка (Яремко, 2000). В енциклопедії «Українська мова» наведено назви та/або прізвища авторів 83 словників, що побачили світ за період 1918–1933 рр. (Тараненко, 2007), але науковці зазначають, що точна кількість видань у 1920-х термінологічних праць невідома (Кочан, 2011, с. 157), адже й сьогодні віднаходимо нові лексикографічні доробки того періоду. Зокрема, тогочасні процеси термінотворення і термінокористування висвітлено й у новознайденому «Термінологічному збірнику Міністерства Шляхів. Ч^о1». (Київ: Друкарня Міністерства Шляхів, 1918. 64 с.).

Зазначений термінологічний збірник потребує особливої уваги і ретельного вивчення як вияв соціальної сутності мови, зокрема через ана-

ліз «засад мовного планування держави, прогнозування наслідків реалізації стратегії мовного розвитку та регулювання мовокоористування у соціумі» (Гриценко, 2018, с. 66).

Метою статті є всебічний мовознавчий аналіз «Термінологічного збірника Міністерства Шляхів. Ч^о1», який буде здійснено за трьома напрямками: по-перше, через дослідження реалізованих у ньому стратегій мовної політики Української Народної Республіки; по-друге, через виявлення ознак деформування українського мовомислення під впливом радянської мовної політики, що мала на меті уніфікацію з російською мовою, зокрема й на рівні становлення і розвитку терміносистем; по-третє, через спостереження над правописною системою збірника, адже він вийшов друком до появи так званого Правопису ВУАН («Український правопис 1919 року») у часи пошуків єдиної правописної системи для української мови.

У статті застосовано насамперед описовий метод, а також метод моделювання та інтерпретації для пошуку, систематизації, узагальнення та пояснення отриманих даних. Почасти використано порівняльно-історичний і зіставний методи та аналіз словникових дефініцій.

3. Матеріал дослідження

Матеріалом дослідження став «Термінологічний збірник Міністерства Шляхів. Ч^о1» Української Народної Республіки, надрукований у Києві 18 жовтня 1918 р. (див. рис. 1).

Рис. 1. Обкладинка «Термінологічного збірника Міністерства Шляхів. Ч^о1»

Збірник укладено як російсько-український перекладний словник на 64 сторінках, що також містить накази Міністерства Шляхів з питань термінологічної справи на залізниці, телеграми щодо змін назв станцій, зупинок, розминок і чат мережі тогочасного залізничного полотна, перекладний словничок для залізничних служб, відділів і посад, зразки печаток і бланків для служб руху Правобережної залізниці, перелік написів і таблиць для службовців і пасажирів, перекладених і змінених спеціально створеною термінологічною комісією для переходу на українську мову (див. рис. 2). Ця пам'ятка української мови є цінним джерелом знань про формування української наукової мови, української технічної термінології, мови українського справочинства.

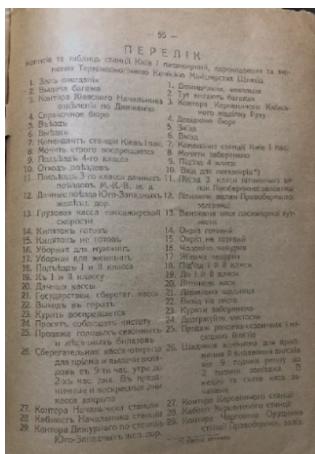

Рис. 2. Принцип викладу статей у «Термінологічному збірнику Міністерства Шляхів. Ч^о 1»

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що збірник водночас розглядатиметься як інструмент імплементації мовної політики УНР, як продукт практичного мовознавства не тільки у сфері термінотворення і термінокористування, а й у галузі діловодства, як текст, що своїми одиницями і засобами фіксує мовомислення українців у 20-х роках ХХ ст.

«Термінологічний збірник Міністерства Шляхів. Ч^о 1» як пам'ятка історії української мови вводиться у науковий лінгвістичний обіг уперше.

Для оформлення покликань на текст пам'ятки використано аббревіатуру — ТЗМШ. У цитатах збережено орфографію і правопис оригіналу.

4. «Термінологічний збірник Міністерства Шляхів як пам'ятка української мови початку ХХ століття

І. «Термінологічний збірник Міністерства Шляхів» в аспекті мовного планування УНР

Відновлення Української державності у 1917 р. зумовило розвиток поліфункціональності української мови, адже одночасно з утворенням Української Центральної Ради українську мову було проголошено державною. Особливість мовного питання у цей час було зумовлено тим, що «молода українська республіка перебувала в постколоніальній мовній ситуації, адже співвідношення носіїв української та російської мов не відповідало відсотку етнічних українців і росіян. Імперська влада нав'язала таку модель стосунків, у якій російська й українська мови сприймалися в суспільстві не як рівноправні, а як відносини між мовою та діалектом» (Синявська, 2023, с. 212–213).

Саме тому першочерговим завданням проголошувалося «заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих, по судах і всіх урядових... і всіх неурядових інституціях» (Верстюк та ін., 1996, с. 38). Цю виразну державницьку позицію було викладено у відозві уряду «До українського народу!» від 22 березня 1917 р. та опубліковано у газеті «Нова рада» (Нова рада, 1917, 25 (12) березня, с. 1). (Зауважимо, що газета «Нова рада» стала «офіційним рупором» Української революції; виходила в Києві українською мовою; її редакторами були А. Ніковський та С. Єфремов.) Того ж дня, коли відбулася публікація, Центральна Рада ухвалила рішення, що мовою її публічних звернень має бути винятково українська. Відтоді питання про публічний ужиток української мови в діловодстві, релігійній сфері та освіті регулярно порушували на численних зібраннях місцевого та загальноукраїнського рівня. Наприклад, 19 серпня 1917 р. Тимчасовий краєвий судовий комітет видав ухвалу про запровадження в усіх судах в Україні судочинства українською мовою, а 2 вересня 1917 р. на I Всеукраїнському з'їзді поштово-телеграфних працівників вийшла резолюція про українізацію пошти й телеграфу. 7 березня 1918 р. Рада Народних Міністрів розіслала губернським і повітовим комісарам циркуляр із вимогою, що «всякі написи і вивіски повинні бути негайно зробленими на українській мові». Циркуляр також опублікувала газета «Нова рада» (Нова рада, 1918, 7 березня (22 лютого), с. 2). «Невдовзі після цього українську мову офіційною мовою діловодства оголосила

Українська Центральна Рада. Закон про державну мову наголошував: “Всякого рода написи, вивіски тощо на торговельно-промислових, банкових та подібних закладах і конторах повинно писати державною українською мовою... По всіх торговельно-промислових, банкових і т. п. закладах і конторах, які зобов’язані давати публічні справоздання, мовою в діловодстві має бути державна українська”. Відповідні розпорядження на місцях повинні були видавати губернські, повітові та міські комісари. Документ передбачав терміни впровадження норм у життя і санкції за їх невиконання» (Печерський, 2023). У пресі закон опублікували наступного дня, 24 березня 1918 р. Так Українська Центральна Рада утвердила статус української мови як державної і почала процеси українізації діловодства в Українській Народній Республіці. Продовжилась ця політика і в Українській Державі за правління гетьмана Павла Скоропадського, й у відновленій УНР доби Директорії. 1 січня 1919 р. Рада Народних Міністрів ухвалила Закон «Про державну мову в Українській Народній Республіці». Закон встановлював: «Державною мовою в Українській Народній Республіці вважається українська мова. Через те вона обов’язкова для вжитку в армії, флоті й всіх урядових та загальних громадських публічноправних установах» (ЦДАВО України, арк. 2).

За державними документами спостерігаємо випрацювання й дотримання Українською Центральною Радою та Українською Народною Республікою послідовної державної мовної політики, яку можна окреслити терміном «лагідна українізація», оскільки відбувалася вона поступово, у декілька етапів, із дотриманням прав неукраїнських народів у межах українських земель. Основними векторами мовної політики стали:

- утвердження статусу української мови як офіційної та державної;
- широка українізація діловодства, освітньої і культурної сфер;
- вироблення правил українського правопису;
- мовна політика щодо національних меншин.

У руслі політичних, культурних і освітніх процесів 1917–1919 рр. при багатьох галузевих міністерствах було створено комісії, які працювали над розв’язанням мовного питання і над реалізацією політики широкої українізації. Завданням комісії було юридичне закріплення статусу української мови та початок процесу українізації, сприяння фактичному втіленню мовної політики українського уряду в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті.

Термінологічна комісія Міністерства Шляхів працювала при Народному Міністерстві Шляхів Української Народної Республіки. Ще наприкінці періоду Центральної Ради при відомстві було створено технологічно-термінологічну комісію, яка займалася питаннями загальнодержавного значення — виробленням української технічної термінології у сфері транспорту (залізничного і водного). Аналізований збірник стосується залізниці.

У передмові до видання «Від редакції» розкрито окремі аспекти мовної політики Української Народної Республіки:

1. Українська мова — «одна з головних підпор, на які спирається відродження нашого народу» (ТЗМШ, с. 3).
2. Завдання — «виробити наукову термінологію, котра так необхідна державній мові» (ТЗМШ, с. 3).
3. Працювати над виробленням термінології, переважно спираючись на живомовні одиниці. «Перед українським народом стало зараз дуже важливе завдання: скласти термінологію. Кажемо скласти, а не створити, бо багато технічних термінів існує в народі. Треба тільки вибрати ці слова й пристосувати їх до техніки та науки. Часть термінології треба буде і створити, особливо з обсягу теоретичних наук» (ТЗМШ, с. 3).
4. З метою складання такої термінології, а також для узвичаєння діловодства українською мовою комісія Міністерства Шляхів ухвалила такий порядок роботи: по-перше, укласти московсько-український словник службових посад; по-друге, укласти московсько-український словник найбільш уживаних термінів; по-третє, здійснити переклад найбільш поширених у діловодстві бланків і бланків, які закінчилися і негайно потрібні; по-четверте, для поширення згаданої термінології видавати «Термінологічний збірник Міністерства Шляхів», «котрий буде органом офіційним, і накази, в нім поміщені, будуть обов'язкові для всіх урядів залізничних, водних шляхів, кам'яних та битих доріг та взагалі установ, котрі знаходяться під управою Міністерства Шляхів» (ТЗМШ, с. 4).
5. Також заувага від редакції містить тезу про принципи роботи термінологічної комісії: «Трудно скласти й остаточно вирішити термінологію одною комісією. Найліпше було-б подати матеріал і полишити життя поволі виробляти термінологію. Однак життя вимагає негайної зміни чужомовного діловодства на українське, а з цим зв'язана

нерозлучно справа термінології, й тому довелося зараз пустити її до вжитку. Ми знаємо, що не одна в ній буде хиба, одначе без хиб годі обійтися. Знаємо також, що декотрі терміни видадуться на перший погляд може чужими або і незрозумілими, але до них можна скоро звикнути. [...] Наприкінці вважаємо потрібним зазначити, що кованих і роблених слів у загальній термінології відносно небагато. У більшості це суто народні слова, котрі скрізь у народі вживаються, а тільки широким верствам інтелігенції невідомі тому, що їх часто й в словниках немає. [...] Ставши перед трудним завданням складання технічної термінології, Комісія рішила по можливості не творити термінів, а брати їх з уст народу. З тою метою висилала (і далі висилатиме) інженерів-фаховців на місця, котрі зібрали потрібні матеріяли. Загалом було зібрано багато придатного матеріялу, котрим і скористалася Комісія у своїх працях» (ТЗМШ, с. 4).

6. Такі принципи роботи з мовним матеріалом цілком відповідають лексикографічній практиці 20-х рр. ХХ ст. і діяльності Інституту української наукової мови (Солодкіна, 2000).
7. Збірник було видано 15 жовтня 1918 р. На імплементацію термінології і перехід на діловодство українською мовою наказом Міністерства Шляхів було відведено один місяць.

Закріплення офіційного і державного статусу української мови у 1917–1919 рр. відновлювало поліфункціональність національної мови та стало поштовхом у розвитку єдиної літературної мови для всіх українських земель. Поліфункціональність, на нашу думку, стала виявлятися в трьох категоріях:

- 1) як національної мови, з комунікативною, інформаційною, культуротносною, об'єднувчою функціями та функцією тожсамости;
- 2) як державної мови, з державотворчою, громадянською (громадсько-набувальною) та інструментальною функціями;
- 3) як національно-державної мови, з націєрозвивальною, освітньою, інформативною, регулятивною та символічною функціями.

«Мова потребувала стандартизації/нормалізації й — до певної міри штучного — заповнення прогалин, — ситуація, типова для всіх мов у період, коли вони поширюють сферу вживання від побутової й літературної та мають задовольнити найрізномірніші вимоги новочасного суспільства. Словниковий запас, фразеологію й термінологію треба було устійнити, а нерідко й доповнити, використовуючи розмовну практику, діалекти,

історичні джерела, іншомовні запозичення чи будуючи новотвори» (Шевельов, 1998, с. 66).

II. Українське мовомислення початку XX століття в термінах для залізниці

У сучасній лінгвоукраїністиці вже обґрунтовано застосовують термін *мовна картина світу*, що окреслює результат пізнання людиною дійсності, образ об'єктивної реальності, утілений у слові. Аналізований «Термінологічний збірник Міністерства Шляхів» об'єктивує через пропонувані мовні одиниці водночас елементи наївно-мовної картини світу та науково-технічної картини світу, тобто не лише містить результати пізнання дійсності як раціональними методами, а й узагальнює емпіричний і національно-культурний досвід етносу. Таке поєднання дає можливість збагнути українське мовомислення, особливо з огляду на те, що в окремих частинах збірник є перекладним двомовним — російсько-українським. Під терміном *мовомислення* розуміємо поєднання результатів когніції за допомогою мовних засобів.

Водночас розуміємо, що мова як система і як форма спілкування (отже, і мислення) залежить від історичного контексту, поточного політичного дискурсу, змін у культурі, ідеології. «У сучасній історичній лінгвістиці, аналізуючи еволюцію значення, вчені зосереджують увагу як на самих змінах, так і на прагматичних факторах, які їм сприяли» (Vydaichuk et al., 2024).

Вивчення особливостей мовомислення в діахронічному вимірі (у проєкції на наше мовне сьогодні) дало змогу Є. Карпіловській виокремити типи його деформування. У доповіді «Втрачені образи українського мовомислення (за матеріалами “Словаря” Бориса Грінченка)», виголошеній 8 грудня 2023 р. на Всеукраїнській науковій конференції (XVI Грінченківські читання) «Епоха Грінченка: просвіта, нація ідентичність», дослідниця окреслює й аналізує такі вияви деформування українського мовомислення: 1) втрачені слова та фразеологізми як втрачені образи мовомислення; 2) ерзаци образів українського мовомислення, що постають у вигляді калькованих одиниць; 3) «чужинці» в семантиці української мови (Карпіловська, 2023). Спираючись на запропоновану Є. Карпіловською класифікацію, проаналізуємо лексичний матеріал збірника.

У «Термінологічному збірнику Міністерства Шляхів» розміщено терміни і професіоналізми залізничної справи, штампи і кліше діловодства,

зразки печаток, вивісок, оголошень, топоніми, що входять до найменувань залізничних станцій, зупинок, розвилок, якими Правобережна залізниця мала неухильно послуговуватися від 15 листопада 1918 р. Виклад матеріалу в збірнику нагадує побудову словникової статті перекладного словника. Водночас розуміємо, що словник склали похапцем, щоби задовольнити нагальну потребу; припускаємо, що упорядникам могло бракувати відповідних лінгвістичних знань, проте проаналізовані лексичні одиниці дають змогу констатувати чимало втрачених найменувань. (По-даємо окремі з них за алфавітом.)

- (1) **Багулля / багул:** *Бюро пассажирского багажа — Бюро пасажирного багулля* (ТЗМШ, с. 32); *Доставка багажа на домъ — Доставка багулля до дому* (ТЗМШ, с. 56); *Розыскъ багажа — Розшукування багулу* (ТЗМШ, с. 44); *Недоразумѣніе съ багажомъ — Непорозуміння з багулом* (ТЗМШ, с. 44); *Камера хранения багажа или найденныхъ вещей — Комора схову багулля і знайдених речей* (ТЗМШ, с. 57).

Але в зразках перекладу вивісок у приміщеннях для пасажирів також подано синонім **пакунок** у значенні «ручна поклажа»:

- (2) *Камера хранения ручного багажа — Комора для схову пакунків* (ТЗМШ, с. 60).
Березиль: *Мартъ — Березиль* (ТЗМШ, с. 49).
Вагарь: *Вѣсовицьк — Вагарь Вх. №...* — (ТЗМШ, с. 61).
Валка: *Поѣздъ № — Валка Ч* (ТЗМШ, с. 56); *Ривизоръ пассажирскихъ поѣздовъ — Ревізор пасажирих валок* (ТЗМШ, с. 30); *Дѣлопроизводство статистики пробѣга поѣздовъ и вагоновъ — Діловодство статистики пробігу валок і вагонів* (ТЗМШ, с. 31); *Дачные поѣзда — Літникові валки* (ТЗМШ, с. 55); *Столъ поѣздной прислуги — Бюро валкової челяді* (ТЗМШ, с. 30).
Валкѣвничий: *Главный кондукторъ — Головний валкѣвничий* (ТЗМШ, с. 30); *Кондукторская бригада — Валкѣвнича бригада* (ТЗМШ, с. 30); *Завѣдывающей складомъ кондукторскаго обмундирования — Зарядчий складу валкѣвничої одяги* (ТЗМШ, с. 30).
Вантажовой: *Киевъ I Товарный — Київ I вантажовой* (ТЗМШ, с. 12); *Одесса Товарная — Одеса Вантажова* (ТЗМШ, с. 10); *Козятинъ Товарный — Козятин Вантажовой* (ТЗМШ, с. 14).
Відвороти: *6 % вычеты — 6 % відвороти* (ТЗМШ, с. 46).
Голярня: *Парикмахерская — Голярня* (ТЗМШ, с. 57).
Дождальня / Чекальня: *Заль ожиданія — Дождальня / Чекальня* (ТЗМШ, с. 37). Але: *Заль I и II класса — Світлиця I та II класи* (ТЗМШ, с. 60); *Помѣщеніе для пассажировъ IV класса — Світлиця IV класи* (ТЗМШ, с. 60).

Зарядчий: *Завѣдываюцій Технічеськимъ Отдѣленьемъ Движенія — Зарядчий Технічного Відділку Служби Руху* (ТЗМШ, с. 30); *Завѣдываюцій городськими станціями — Зарядчий міських станцій* (ТЗМШ, с. 31); *Завѣдываюцій Пожарнымъ Отдѣломъ — Зарядчий Пожежного відділку* (ТЗМШ, с. 33); *Завѣдываюцій Конторою кореспонденцій — Зарядчий Контори листування* (ТЗМШ, с. 33).

Іста: *Наличний фондъ Казначейства — Іста-готовизна Скарбниці* (ТЗМШ, с. 48); *Фондъ войны — Іста війни* (ТЗМШ, с. 45).

Керовничий: *Начальникъ Товарной станциі — Керовничий Вантажної станціі* (ТЗМШ, с. 30); *Начальникъ Коммерческой Службы — Керовничий Комерційної Службы* (ТЗМШ, с. 31); *Начальникъ Службы Пути — Керовничий Службы Коліі* (ТЗМШ, с. 33); *Начальникъ Типо-Литогафіи — Керовничий Друкарні* (ТЗМШ, с. 36); *Столоначальникъ — Керовничий Бюра* (ТЗМШ, с. 43).

Купільник: *Ванна — купільник* (ТЗМШ, с. 60).

Літник / літниковий: *Дачные поѣзда — Літникові валки* (ТЗМШ, с. 55); *Дачные касы — Літникові каси* (ТЗМШ, с. 56).

Лічбовід / лічбоводство: *Счетоводъ — лічбовод* (ТЗМШ, с. 42); *Дѣлопроизводитель Стола Общего Счетоводства — Діловод Бюра Загального лічбоводства* (ТЗМШ, с. 45).

Обіжник: *Въ циркуляръ внесено — До обіжника занесено* (ТЗМШ, с. 53).

Офіція: *За счетъ почтоваго вѣдомства — На кошти поштової офіціі* (ТЗМШ, с. 42); *За счетъ матеріальной службы — На кошти матеріальної офіціі* (ТЗМШ, с. 42).

Первопис: *Подлинный съ надлежащими подписями — Первопис має належні підписи* (ТЗМШ, с. 47).

Перевозна умова: *Накладная — Перевозна умова* (ТЗМШ, с. 63).

Писарь: *Секретаръ Движенія — Писарь Руху* (ТЗМШ, с. 30); *Секретарь (дѣлопроизводитель) Службы Пути — Писарь (діловід) Службы Коліі* (ТЗМШ, с. 33).

Рахівничий: *Главный Бухгалтеръ — Головний Рахівничий* (ТЗМШ, с. 29); *Бухгалтеръ Службы Движенія — Рахівничий Службы Руху* (ТЗМШ, с. 30); *Бухгалтеръ Матеріальной Службы — Рахівничий Матеріальної Службы* (ТЗМШ, с. 32); *Бухгалтеръ Тяги — Рахівничий Возової Службы* (ТЗМШ, с. 35).

Реченецевий виплат: *Срочная уплата — Реченецевий виплат* (ТЗМШ, с. 44).

Уряд у значенні ‘державні адміністрації, органи державного управління’: «Комісія сповіщає всі уряди, котрі присилають бланки для вивчення на Українську мову... (ТЗМШ, с. 51), «Після видрукування бланків Українською мовою всі уряди та установи, що бланки ці друкують, мають надіслати комісії по 3 примірники...» (ТЗМШ, с. 50).

- (3) **Чата:** *Постъ Заворичи — Чата Заворичі* (ТЗМШ, с. 9); *Блокъ Постъ 544 версты — Блокъ-чата 544 верстви* (ТЗМШ, с. 9); *Бл. Постъ Трилъсы — Блокъ-чата Триліси* (ТЗМШ, с. 14); *Телеграфный постъ 27 версты — Чата Телграфна 27 верстви* (ТЗМШ, с. 18).

Чепурня: у назвах будівель для пасажирів пропоновано *Уборная для мужщинъ — Чоловіча чепурня* (ТЗМШ, с. 33); *Уборная для женищинъ — жіноча чепурня* (ТЗМШ, с. 33); а в назвах будівель для чергових службовців — *Клозетъ — відходок* (ТЗМШ, с. 61).

Шахварня: *Буфетъ — Шахварня* (ТЗМШ, с. 56).

Щадниця: *Государственная Сберегательная Касса — Державна Щадниця* (ТЗМШ, с. 60).

На рис. 3 подано приклади окремих сторінок пам'ятки.

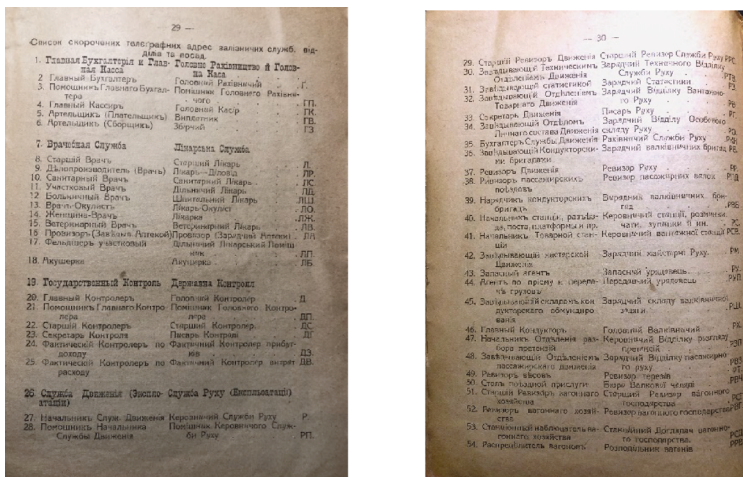

Рис. 3. Окремі сторінки «Термінологічного збірника Міністерства Шляхів. Ч1»

Широке застосування закріплених в українській мові номінацій давало можливість уникати невиправданих термінологічних запозичень, калькування, що згодом спостерігаємо в термінологічних системах технічної сфери та діловодства. «Етнографічний принцип термінотворення продовжував традицію, сформовану в Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка: він став визначальним для створення української наукової і технічної термінології, формував методіку термінологічної праці. Пріоритетним і бажаним стало використання питомих номінацій і моделей творення нових термінів» (Гриценко & Брицин, 2019, с. VIII).

Укладачі збірника пильно і послідовно замінювали росіянізми питомими народними одиницями, вдавалися до пошуків наявних в українській мові альтернативних засобів називання, демонструючи потужний номінативний потенціал мови і типові моделі словотворення. Значний масив пропонованих одиниць — живомовний або діалектний матеріал.

Застосування принципів етнографічного романтизму та історичного романтизму (Ю. Шевельов) у словникарстві було притаманне не лише українцям. «Майже кожна літературна мова у період становлення (відродження), коли швидко поширюються сфери й обсяг її вжитку, вдається до такого засобу. Так сталося з мовами чеською, словацькою, сербською, хорватською, литовською та багатьма іншими» (Шевельов, 1998, с. 68).

Аналіз лексичного матеріалу збірника з погляду сучасної мовної практики, яка є результатом політики росіянізації та радянізації, дає можливість виокремити й певні ерзаці образів українського мовомислення. Вони виявляються в неприродній або неповноцінній заміні пропонованих українських словотвірних формантів на чужомовні в подальшій мовній практиці, коли «формування національної самоідентичності на рівні мови після виходу зі складу одних імперій, відновлювалось впливом на державу наступних тоталітарних державних інституцій» (Vydaichuk et al., 2022, p. 188).

Пропонована комісією номінація *розминка* (*Розминка Бортничі* (ТЗМШ, с. 8), *Розминка Кучаків* (ТЗМШ, с. 8), *Розминка Кибинці* (ТЗМШ, с. 8)), хоч і мала живомовне походження і була зрозумілою, у майбутньому уніфікована до російської лексеми *розвилка*. Пропонована номінація, що відповідає особливостям українського словотвору *Київ Пасажирний* (ТЗМШ, с. 14), *Козятин Пасажирний* (ТЗМШ, с. 14), — до узвичаєного у російській мові з суфіксом *-ськ-*. Технічний процес *виміна запасних частин* (ТЗМШ, с. 35) набув назви з префіксом російського походження — *обмін*. Суфікс у назвах професій *-ик-* (*механик* (ТЗМШ, с. 36), *електротехник* (ТЗМШ, с. 35)) узвичаївся із суфіксом *-ік-*. Пропонована у збірнику назва професії (професіоналізм) *Машинистий* (ТЗМШ, с. 35), *Машинистий паровозу* (ТЗМШ, с. 35), *Машинистий водотягу* (ТЗМШ, с. 35), утворена за аналогією до *керівничий, зарядчий, рахівничий* (із фіналем *-ичий*), уподібнена до чужомовної моделі утворення назв професій та осіб за родом діяльності з суфіксом *-іст-*. До прикладу, уже у «Словнику технічної термінології» І. Шелудька та Т. Садовського (1928 р.) натрапляємо на одиницю *машиніст* (Шелудько & Садовський, 1928, с. 141).

Окрему увагу варто звернути на назви станцій, зупинок, розминок і чат, які містять топоніми. У «Термінологічному збірнику Міністерства Шляхів» подано їхні українські відповідники з огляду на родову назву:

- (4) *Развилка Бѣево — Розминка Бієве* (ТЗМШ, с. 8), *Ст. Гоголево — Станція Гоголів* (ТЗМШ, с. 8), *Ст. Гапоново — Станція Гапонове* (ТЗМШ, с. 35), *Платформа Добротова — Зупинка Добротів* (ТЗМШ, с. 10), *Здолбуново — Здолба Нова* (ТЗМШ, с. 15), *Рокитно — Рокитня* (ТЗМШ, с. 21), *Цыбулево — Цибулів* (ТЗМШ, с. 22) та багато інших.

У найменуваннях зафіксовано форму множини відповідними закінченнями: *Горѣлые Хутора — Горілі Хуторі* (ТЗМШ, с. 11). Проте з приходом більшовиків чимало цих станцій знову почали називати так, як у часи царської російської імперії, наприклад, *Святошино, Рокитне, Бієво, Бровари, Хутори* тощо. Тож аналізований термінологічний збірник 1918 р. слугував одним із джерел для пропозицій (рекомендацій) перейменування окремих назв населених пунктів України, що не відповідають стандартам державної мови. Авторка статті, відповідно до рішення Національної комісії зі стандартів державної мови (від 19 травня 2023 р. № 157), входила до складу робочої групи, яка працювала над виконанням п. 8 ст. 11 Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізації топонімії».

Збірник об'єктивує українське мовомислення початку ХХ ст., його части можна схарактеризувати як пуристичний у послідовності переходу на українську мову в усіх формах спілкування в межах залізниці. Тому «чужинців» у семантиці аналізованих лексем ми не виявили. На нашу думку, шляхом уникнення будь-яких чужомовних афіляцій є приклад реформування залізниці (деталі викладено у статті О. Кудлай «Народне міністерство шляхів Української Народної Республіки: склад та завдання (1917–1918 рр.)» (Кудлай, 2021), зокрема й перейменування її складових:

- (5) *Юго-Западная железная дорога — Правобережна залізниця* (ТЗМШ, с. 6), *Московско-Киево-Воронежская железная дорога — Лівобережна залізниця* (ТЗМШ, с. 5), *Южная железная дорога — Слобідська залізниця* (ТЗМШ, с. 5), *Катерининская железная дорога — Запорізька залізниця* (ТЗМШ, с. 5).

Завданням «Термінологічного збірника Міністерства Шляхів», як уже зазначено, було переведення на українську мову справочинства залізниці Української Народної Республіки. Тому в документі-пам'ятці подано зразки печаток і бланків окремих документів (ТЗМШ, с. 37–54) (див. рис. 4).

Рис. 4. Окремі сторінки зі зразками печаток «Термінологічного збірника Міністерства Шляхів. Ч^о1»

У цій частині натрапляємо на вдалі штампи і кліше, які різною мірою узвичаїлися в офіційно-діловому стилі української мови, проте сприяли утвердженню її поліфункціональності:

- (6) *З рішенням згоджуюсь* (ТЗМШ, с. 40), *Згідно з первописом / З первописом згідно* (ТЗМШ, с. 41), *На кошти поштової офіції* (ТЗМШ, с. 42), *На кошти матеріальної офіції* (ТЗМШ, с. 42), *Коштом пожежної служби* (ТЗМШ, с. 42), *Посвідчення тотожності особи показувати не треба* (ТЗМШ, с. 47), *Первопис з належними підписами* (ТЗМШ, с. 46), *Згідно з наведеним вище зразком* (ТЗМШ, с. 54).

Було запропоновано й умовні скорочення на основі власне українських живомовних елементів. Уже на титульній сторінці маємо пропозицію замінити № (номер) на Ч^о (число), тобто *Термінологічний збірник Міністерства Шляхів. Ч^о 1* (ТЗМШ, с. 1) варто розуміти як перший випуск (перше число / перший номер) відповідного збірника. Така заміна простежується й у пропонованому переліку написів і таблиць станції Київ І Пасажирний:

- (7) *Дачная каса № 2 — Літнікова каса Ч^о2* (ТЗМШ, с. 56); *Групуировочный постъ № 3 — Вилочний осередок Ч^о3* (ТЗМШ, с. 56); *Пожарный кранъ № ... — Пожежний чіп Ч^о...* (ТЗМШ, с. 56); *Поѣздъ № ... Юго Запад. ж.д. опаздываетъ на ... — Валка Ч^о ... Правобережної залізниці спізнюється на ...* (ТЗМШ, с. 56) та у прикладах бланків і печаток: *Дѣло № ... — Справа Ч^о...* (ТЗМШ, с. 50); *К.-К. освѣщ. и Зак. частн. лиц. Вх. № ... — Гасо-жеверільне освітлення і замовлення приватних осіб. Вписове Ч^о...* (ТЗМШ, с. 50).

Наведені приклади варто розглядати як семантичні відповідники питомого походження, які уможливають уникнення в процесі перекладу калькування, що доволі часто трапляється, і не лише у добу українізації на початку ХХ ст., а й нині; як факти мовної історії, які зберегли свою цінність для пізнання складного процесу вироблення мовних норм у сфері ділового спілкування «на початковому етапі повноформатного вдержавлення української мови» (Гриценко & Брицин, 2018, с. XVI). Слушною є думка П. Гриценка та В. Брицина, висловлена у передньому слові до «Словника ділової мови. Термінологія та фразеологія» М. Дорошенка, М. Станіславського та В. Страшкевича (1930), про те, що знайдені на сторінках подібних лексикографічних видань образи мовомислення початку ХХ ст. «значно розширюють межі наявних засобів комунікації, до пізнання й осмислення яких усе більше наворачтаються фахівці-лексикографи і широкі кола громадян, залюблених у свою мову. Влучність і формальна прозорість багатьох сьогодні ще не використовуваних номінативних засобів [...] згодом може стати джерелом подальшого розвитку мовної практики» (Гриценко & Брицин, 2018, с. XVI).

Початок ХХ ст. як «етап розвитку української мови на колишній підросійській Україні виявився вирішальним не тільки для цієї території, а й для всіх українських земель. Там дійсна незалежність тривала найдовше, статус мови змінився найбільше, сфери її вжитку поширилися найразючіше. Ні один з цих процесів (проте. — Т. В.) не був завершений перед

тим, як Україна втратила незалежність, всі вони були пригальмовані со-
ветизацією країни» (Шевельов, 1998, с. 69).

III. Українська правописна практика початку ХХ століття в «Термінологічному збірнику Міністерства Шляхів»

Двадцять років ХХ ст., особливо після утворення УНР, позначені по-
шуками офіційного внормування українського правопису. У 1917 р. ви-
дано «Граматичну термінологію і правопись». Незабаром у журналі
«Вільна українська школа» за 1918 р. (№ 10) вийшли друком «Найголо-
вніші правила українського правопису» як результат роботи Правописної
комісії, скликаної Міністерством освіти Центральної Ради. Ухвалу пра-
вил датовано 24 травня 1918 р., її підписав голова комісії міністр народ-
ної освіти, ректор Кам'янець-Подільського державного українського
університету професор І. Огієнко. Лише у січні 1919 р. (після появи у
жовтні 1918 р. «Термінологічного збірника Міністерства Шляхів. Ч^о 1»)
було доопрацьовано й оприлюднено «Головніші правила українського
правопису, ухвалені Міністерством народної освіти для шкільного вжит-
ку на всій Україні». Основою для кодифікації правопису в цих докумен-
тах стали переважно принципи орфографії, запропоновані Б. Грінченком
у «Словарі української мови» ще у 1907 р., в українській його частині
(Видачук, 2021).

Процеси українізації позначилися і на темпах вироблення правопис-
них норм. А. Ніковський в огляді тогочасних правил правопису зазначає:
«Широкий, всенародний характер нашого руху просто велить уживати
того правопису, котрий був-би найпростішим, найлегчим до засвоєння,
та відповідав-би найбільше поширеній українській говірці» (Ніковський,
1919). Правила готували поспіхом, не охопивши всіх правописних і гра-
матичних випадків, тому їхньою суттєвою вадою стала наявність розбіж-
ностей у подібних орфографічних ситуаціях. Констатувавши розбіжності,
А. Ніковський прокоментував їх так: «У цих варіаціях невелика труд-
ність, а зате в них — культурний історизм, смак до минулого, нашого, а
не чужого» (Ніковський, 1919).

Правопис «Термінологічного збірника Міністерства Шляхів. Ч^о 1»
містить такі випадки неунормованості:

1.1. Апостроф уживається непослідовно, часто на тій самій сторінці
документа:

- (8) *в'язниці* (ТЗМШ, с. 3), *Кам'яниця* (ТЗМШ, с. 15), *Крем'янець* (ТЗМШ, с. 15), *Кам'яний Міст* (ТЗМШ, с. 24), але Віце-Діректору Департаменту Тяги *М. В. Деревянкові* (ТЗМШ, с. 5), *Камянець-Подільський* (ТЗМШ, с. 27), *обов'язкі* (ТЗМШ, с. 48), *обов'язково* (ТЗМШ, с. 54).

1.2. Спостерігається аномативність у вживанні великої літери: «...із російської бланки для виправлення на *Українську мову...*» (ТЗМШ, с. 54), «Після видрукування бланків *Українською мовою* всі уряди та установи, що бланки ці друкують, мають надіслати *комісії* по 3 примірники...» (ТЗМШ, с. 50), але «Доручаю організувати Термінольогічну *Комісію* для перекладання всіх залізничних термінів російського лексикону на *українську мову*» (ТЗМШ, с. 50); *Керовничий Комерційного-Позичкового Відділку* (ТЗМШ, с. 31), але *Керовничий Комерційного відділку* (ТЗМШ, с. 31).

1.3. Трапляються варіації в написаннях *і* та *и* в словах — назвах посад іншомовного походження:

- (9) *Віце-Діректору* Департаменту Тяги (ТЗМШ, с. 5), але *Директорам* Департаментів Міністерства Шляхів (ТЗМШ, с. 5); *Провизор* (ТЗМШ, с. 29), *Головний Касір* (ТЗМШ, с. 17), *Ревизор* (ТЗМШ, с. 31).

1.4. Приголосний [ф] в аналізованому тексті передається переважно літерою *ф*:

- (10) *офіційльне* (ТЗМШ, с. 1), *Фронтівка* (ТЗМШ, с. 25), *Служба Телеграфу* (ТЗМШ, с. 35), *Фактичний Контролер прибутків* (ТЗМШ, с. 29), але *шахварня* (ТЗМШ, с. 56).

1.5. У правописній практиці аналізованої пам'ятки української мови фіксуємо різну правописну практику щодо відмінювання/невідмінювання іменників іншомовного походження:

- (11) *Діловід Бюро Ремонту* (ТЗМШ, с. 51) — *Діловід Бюра Загального Лічбоводства* (ТЗМШ, с. 45), *Керовничий Бюра* (ТЗМШ, с. 43).

Водночас можемо констатувати й більш-менш узвичаєну на той час та послідовну правописну практику:

2.1. Уживання *ї* для передання звукосполучення [йі]:

- (12) *Київі* (ТЗМШ, с. 1), *редакції* (ТЗМШ, с. 3), *своїй* (ТЗМШ, с. 3), *історії* (ТЗМШ, с. 3), *української* (ТЗМШ, с. 3), *їй* (ТЗМШ, с. 3), *Леонтіїв* (ТЗМШ, с. 19), *Фундуклійка* (ТЗМШ, с. 22), *їдальня* (ТЗМШ, с. 51), *під'їзд* (ТЗМШ, с. 55).

2.2. Написання *і* у позиції на місці етимологічного [ě] (ѣ), у новому закритому складі на місці етимологічних [о] або [е]:

- (13) *Поштова Офіція* (ТЗМШ, с. 42); *Пристань Лівий Беріг Дніпра* (ТЗМШ, с. 8), *Горілі Хутори* (ТЗМШ, с. 11), *Київ-Звіринець* (ТЗМШ, с. 13), *Білопілля* (ТЗМШ, с. 15), *Дністер* (ТЗМШ, с. 27), *Лікарка* (ТЗМШ, с. 29), *Старший Мірчий* (ТЗМШ, с. 36) тощо; *Крюківщина* (ТЗМШ, с. 14), *Миропіль* (ТЗМШ, с. 15), *Чорний Острів* (ТЗМШ, с. 17), *Вікторівка* (ТЗМШ, с. 17), *Брошківка* (ТЗМШ, с. 17), *Лічбовід* (ТЗМШ, с. 38), *Діловід Бюра Загального Лічбоводства* (ТЗМШ, с. 45), за винятком *керownicий* (ТЗМШ, с. 30) і похідних від цього слова.

2.3. **и** на початку слова (відповідно до живої вимови): *инші* (ТЗМШ, с. 54); **-и** в родовому відмінку іменників третьої відміни, які закінчуються на **-сть**:

- (14) *Посвідчення тотожності особи* (ТЗМШ, с. 47); та у сполучі **-ни-** в іншомовних словах: *Електротехник* (ТЗМШ, с. 36); *Механик* (ТЗМШ, с. 36); *Технична чата* (ТЗМШ, с. 56), *машинистий* (ТЗМШ, с. 61).

2.4. **г** у словах іншомовного походження:

- (15) *термінольогічний* (ТЗМШ, с. 1), *телеграма* (ТЗМШ, с. 3), *організувати* (ТЗМШ, с. 3), *Чата Телеграфна* (ТЗМШ, с. 18), *Служба Телеграфу* (ТЗМШ, с. 35).

2.5. Передання на письмі у чужомовних словах [л’]:

- (16) *термінольогічний* (ТЗМШ, с. 1), *Бльок-чата* (ТЗМШ, с. 17), *Державна Контроля* (ТЗМШ, с. 29), *Фактичний Контролер прибутків* (ТЗМШ, с. 29), *Експлоатації* (ТЗМШ, с. 29), *Зарядчий елеватору в Одесі* (ТЗМШ, с. 31), *продаж білетів* (ТЗМШ, с. 55), *Лямпарня* (ТЗМШ, с. 60).

2.6. Написання на кшталт *офіціяльне* (ТЗМШ, с. 1), *Матеріяльне Бюро Сл. Руху* (ТЗМШ, с. 39), аби уникнути зіяння.

2.7. Без подвоєння приголосних у словах іншомовного походження:

- (17) *пасажи́рний* (ТЗМШ, с. 12), *Головна Каса* (ТЗМШ, с. 29), *Комерційна Служба* (ТЗМШ, с. 31), *Лід їзд I і II кляси* (ТЗМШ, с. 55) тощо.

2.8. Незважаючи на вже прописане правило «Закінчення **-ар** та **-ур** на кінці речівників пишемо без **ь**, навіть коли в родовому відмінкові маємо м’який голосний звук:

- (18) *цар, кобзар, секретар, писар, косар, лікар, вівтар, монастир, багатир...*»

(Найголовніші правила українського правопису, 1918), фіксуємо:

- (19) *Писарь Контролі* (ТЗМШ, с. 29), *Писарь (діловід)* (ТЗМШ, с. 33), *Старший Лікарь* (ТЗМШ, с. 29), *Дільничний Лікарь* (ТЗМШ, с. 29), *Штительний Лікарь* (ТЗМШ, с. 29), *Вагарь* (ТЗМШ, с. 61).

2.9. Написання за фонетичним принципом звукосполучення [шн]:

- (20) *Продаж сезонних, рокових і місячних білетів* (ТЗМШ, с. 55); *Спальня помішників машинистих* (ТЗМШ, с. 61).

Аналізований збірник у системі своєї графіки, орфографії, у принципах написань відбиває тогочасні процеси правописних пошуків. В основі переважної більшості написань лежить попередня орфографічна традиція й природа живої української мови, водночас спостерігається процес унормування й кодифікації написань. Документи, бланки, вивіски, оголошення, оформлені у такий спосіб, без сумніву ставали інструментами впливу на тогочасний колектив мовців, формуючи їхню українську ідентичність.

5. Висновки

«Термінологічний збірник Міністерства Шляхів. Ч^о1» 1918 р. став предтечею термінологічних і технічних академічних словників 20–30-х рр. ХХ ст. Він відтворює інформацію як із галузі технічного знання, так і зі сфери діловодства та тогочасного побуту; є унікальним джерелом свідчень не лише про лексичне багатство української мови, а й про мовомислення українців, про суспільство — його інтелектуальне, культурне, політичне та соціально-економічне буття. Збірник-словничок, незважаючи на невеликий обсяг — 64 сторінки, панорамно відтворює пошуки шляхів подальшого розвитку української мови у буремні й трагічні десятиліття української історії, формування засад збереження, збагачення й нормалізації мовної системи на всіх її рівнях.

«Термінологічний збірник Міністерства Шляхів. Ч^о1» — пам'ятка української мови початку ХХ ст. — дивує незвичністю й багатством виражальних засобів української мови, сміливістю й оригінальністю українськоцентричного світосприйняття, продуманістю щодо імплементації мовної політики УНР як її інструмент.

Усвідомлюючи потребу вивчення української мови як лінгвофеномену, розуміючи цінність пам'яток української мови, особливо тих, до яких не було доступу лінгвістів у радянські часи, уважаємо за необхідне віднаходити, уводити в науковий обіг та оприлюднювати подібні зшитки. Тож у найближчому майбутньому готуємо «Термінологічний збірник Міністерства Шляхів. Ч^о1» до видання.

Acknowledgement

Висловлюємо щиру вдячність Вікторові Короткому, кандидату історичних наук, професору кафедри давньої та нової історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка за можливість працювати з джерелами, які належать до його приватної бібліотеки-колекції.

Список джерел фактичного матеріалу

- Головні правила Українського Правопису, ухвалені Міністерством народної освіти для шкільного вжитку на всій Україні. (1919). Друкарня Центральної ради.
- Найголовніші правила українського правопису. (1918). Вільна українська школа: Орган Всеукраїнської Учительської Спілки (Київ), № 10.
- Нова рада, 1917, 25 (12) березня, № 1; 1918, 7 (22) березня, № 28.
- Термінологічний збірник Міністерства Шляхів. Ч' 1. (ТЗМШ) (1918). Київ, Друкарня Міністерства Шляхів. 64 с.
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (ЦДАВО України). Ф. 1429, оп. 2, спр. 2, 3 аркуші.

Список використаної літератури

- Боярова, Л. (2005). Мовне планування й термінологія в Україні (20-ті роки — перша половина 30-их років ХХ ст.). *Українська термінологія і сучасність*, VI, 35–38.
- Верстюк, В. Ф. та ін. (1996). *Українська Центральна Рада: документи і матеріали*. Т. 1: 4 березня — 9 грудня 1917 р. Наукова думка.
- Видайчук, Т. (2021). Дискусія в Імператорській академії наук (1907 рік) щодо системи правопису «Словаря української мови». *Синopsis: текст, контекст, медіа*, 27 (3), 165–171. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.3.6>.
- Гриценко, П. (2018). Стратегії сучасних лінгвістичних досліджень і завдання академічної лінгвоукраїністики (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 18 квітня 2018 року). *Вісник Національної академії наук України*, 6, 64–74. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/141110>.
- Гриценко, П., & Брицин, В. (2018). До читача. *Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія*. М. Дорошенка, М. Станіславського та В. Страшкевича. Видавничий дім Дмитра Бурого. Репринт з видання 1930 р., III–XVI.
- Гриценко, П., & Брицин, В. (2019). Цінне джерело формування української наукової мови (пердне слово). *Словник технічної термінології (загальний)*. I. Шелудько, Т. Садовський. Видавничий дім Дмитра Бурого. Репринт із видання 1928 р., III–XX.
- Карпіловська, Є. (2023). Втрачені образи українського мовомислення (за матеріалами «Словаря» Бориса Грінченка). *Доповідь на Всеукраїнській науковій конференції (XVI Грінченківські читання) «Епоха Грінченка: просвіта, нація ідентичність»*. 08.12.2023. Київ. Київський університет імені Бориса Грінченка. <https://www.youtube.com/watch?v=4v4Vh1h9kTA>.
- Кочан, І. (2011). Українські термінологічні словники 20-х років ХХ століття з позицій сьогодення. *Термінологічний вісник*, I, 156–162.

- Кудлай, О. (2021). Народне міністерство шляхів Української Народної Республіки: склад та завдання (1917–1918 рр.). *Український історичний журнал*, 5, 100–112. <https://doi.org/10.15407/uhj2021.05.100>.
- Ніковський, А. (1919). Огляд. Головніші правила Українського Правопису, ухвалені Міністерством народної освіти для шкільного вжитку на всій Україні. *Книгар*, 20 (квітень).
- Нікуліна, Н. (2004). Вироблення національної автомобілевої наукової термінології в 20–30-ті роки ХХ століття. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*, 503, 88–92.
- Печерський, А. (2023). «Мовою в діловодстві має бути державна українська»: 105 років тому Центральна Рада ухвалила мовний закон. *АрміяInform*, 23.03.2023. <https://armyinform.com.ua/2023/03/23/movoyu-v-dilovodstvi-maye-buty-derzhavna-ukrayinska-105-rokiv-tomu-centralna-rada-uhvalyla-movnyj-zakon/#:~:text=>
- Симоненко, Л. (2005). Нові підходи до розбудови української наукової термінології II пол. ХХ — поч. ХХІ ст. *Українська термінологія та сучасність: збірник наукових праць*, 6, 22–23.
- Снявська, О. (2023). Мовна політика українського уряду в редакційній політиці газети «Нова Рада» (1917 — початок 1918). *Український інформаційний простір*, 1 (11), 208–220. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(11\).2023.279631](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279631).
- Солодкіна, Т. (2000). Лексикографічна практика 20–30-х рр. ХХ ст. і діяльність Інституту української наукової мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 1, 20–33. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2000_1_5.
- Тараненко, О. (2007). Українська лексикографія 1917 — кінця ХХ ст. У В. Русанівський (Ред.). *Українська мова: енциклопедія*. Видання 2-ге. Українська енциклопедія. <http://litopys.org.ua/ukrmova/um38.htm>.
- Шевельов, Ю. (1998). *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус*. Рута.
- Шелудько, І., & Садовський, Т. (1928). *Словник технічної термінології (загальний)*. Видавничий дім Дмитра Бураго. Репринт із видання 1928 р.
- Яремко, Я. (2000). Національне та інтернаціональне в українській військовій термінології 20-х рр. ХХ ст. У *Сучасні проблеми термінології та термінографії: Тези доповідей міжнародної наукової конференції* (с. 53–55).
- Vydaichuk, T., Rusachenko, N., Ladonia, K., Korotun, O., & Lakhno, N. (2024). Semantic evolution of a lexeme in historical context: analysis of changes in its meaning and usage. *Multidisciplinary Science Journal*, 6, 2024ss0213. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0213>.
- Vydaichuk, T., Rusachenko, N., Lakhno, N., Moskalchuk, H., & Nesterenko, T. (2022). Using of the language factor in modern conflicts of various levels. *Revista Eduweb*, 16 (3), 177–189. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.03.13>.

References

- Boiarova, L. (2005). Movne planuvannia i terminolohiia v Ukraini (20-ti roky — persha polovyna 30-ykh rokiv 20 st.). *Ukrainska terminolohiia i suchasnist*, VI, 35–38 [in Ukrainian].
- Hrytsenko, P. (2018). Stratehii suchasnykh lnhvistychnykh doslidzhen i zavdannia akademichnoi lnhvoukrainistyky (za materialamy naukovoi dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 18 kvitnia 2018 roku). *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 6, 64–74. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/141110> [in Ukrainian].

- Hrytsenko, P., & Brytsyn, V. (2018). Do chytacha. Slovnyk dilovoi movy. *Terminolohiia ta frazeolohiia*. M. Doroshenko, M. Stanislavskoho ta V. Strashkevycha. Vydavnychi dim Dmytra Buraho. Reprint z vydannia 1930 r., III–XVI [in Ukrainian].
- Hrytsenko, P., & Brytsyn, V. (2019). Tsinne dzherelo formuvannia ukraïnskoi naukovoï movy (perednie slovo). *Slovník tekhnichnoi terminolohii (zahalnyi)*. I. Sheludko, T. Sadovskiy. Vydavnychi dim Dmytra Buraho. Reprint iz vydannia 1928 r., III–XX [in Ukrainian].
- Karpilovska, Ye. (2023). Vtracheni obrazy ukraïnskoho movomyslennia (za materialamy “Slovaria” Borysa Grinchenka). *Dopovid na Vseukraïnskii naukovi konferentsii (XVI Hrinchenkivski chytannia) “Epokha Hrinchenka: prosvita, natsiia identychnist”*. 08.12.2023. Kyiv. Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. <https://www.youtube.com/watch?v=4v4Vh1h9kTA>.
- Kochan, I. (2011). Ukraïnski terminolohichni slovnyky 20-kh rokiv 20 stolittia z pozytsii sohodennia. *Terminolohichni visnyk, 1*, 156–162 [in Ukrainian].
- Kudlai, O. (2021). Narodne ministerstvo shliakhiv Ukraïnskoi Narodnoi Respubliky: sklad ta zavdannia (1917–1918 rr.). *Ukraïnskyi istorychnyi zhurnal, 5*, 100–112. <https://doi.org/10.15407/uhj2021.05.100> [in Ukrainian].
- Nikovskiy, A. (1919). Ohliad. Holovnishy pravyla Ukraïnskoho Pravopysu, ukhvaleni Ministerstvom narodnoi osvity dlia shkilnoho vzyhtku na vsii Ukraïni. *Knyhar, 20* (kviten) [in Ukrainian].
- Nikulina, N. (2004). Vyroblennia natsionalnoi avtomobilevoi naukovoï terminolohii v 20–30-ti roky 20 stolittia. *Visnyk natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”*. Seriia “Problemy ukraïnskoi terminolohii”, 503, 88–92 [in Ukrainian].
- Pecherskyi, A. (2023). “Movoïu v dilovodstvi maie buty derzhavna ukraïnska”: 105 rokiv tomu Tsentralna Rada ukhvalyla movnyi zakon. *ArmiiaInform, 23.03.2023*. <https://armyinform.com.ua/2023/03/23/movoyu-v-dilovodstvi-maye-but-y-derzhavna-ukrayinska-105-rokiv-tomu-centralna-rada-uhvalyla-movnyj-zakon/#:~:text=> [in Ukrainian].
- Sheludko, I., & Sadovskiy, T. (1928). *Slovník tekhnichnoi terminolohii (zahalnyi)*. Vydavnychi dim Dmytra Buraho. Reprint iz vydannia 1928 r. [in Ukrainian].
- Shevelov, Yu. (1998). *Ukraïnska mova v pershii polovyni dvadtsiatoho stolittia (1900–1941): stan i status*. Ruta [in Ukrainian].
- Solodkina, T. (2000). Leksykohrafichna praktyka 20–30-kh rr. 20 st. i diialnist Instytutu ukraïnskoi naukovoï movy. *Aktualni problemy ukraïnskoi linhvistyky: teoriia i praktyka, 1*, 20–33. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2000_1_5 [in Ukrainian].
- Symonenko, L. (2005). Novi pidkhody do rozbudovy ukraïnskoi naukovoï terminolohii II pol. 20 — poch. 21 st. *Ukraïnska terminolohiia ta suchasnist: zbirnyk naukovykh prats, 6*, 22–23 [in Ukrainian].
- Syniavska, O. (2023). Movna polityka ukraïnskoho uriadu v redaktsiïniï politytsi hazety “Nova Rada” (1917 — pochatok 1918). *Ukraïnskyi informatsiïnyi prostir, 1* (11), 208–220. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(11\).2023.279631](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279631) [in Ukrainian].
- Taranenko, O. (2007). Ukraïnska leksykohrafiia 1917 — kintsia 20 st. V V. Rusanivskiy (Red.), *Ukraïnska mova: entsyklopediia*. Vydannia 2-he. Ukraïnska entsyklopediia. <http://litopys.org.ua/ukrmova/um38.htm> [in Ukrainian].
- Verstniuk, V. F. ta in. (1996). *Ukraïnska Tsentralna Rada: dokumenty i materialy*. T. 1: 4 bereznia — 9 hrudnia 1917 r. Naukova dumka [in Ukrainian].
- Vydaichuk, T. (2021). Dyskusiiia v Imperatorskii akademii nauk (1907 rik) shchodo systemy pravopysu “Slovaria ukraïnskoi movy”. *Synopsys: tekst, kontekst, media, 27* (3), 165–171. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.3.6> [in Ukrainian].

- Vydaichuk, T., Rusachenko, N., Ladonia, K., Korotun, O., & Lakhno, N. (2024). Semantic evolution of a lexeme in historical context: analysis of changes in its meaning and usage. *Multidisciplinary Science Journal*, 6, 2024ss0213. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0213>.
- Vydaichuk, T., Rusachenko, N., Lakhno, N., Moskalchuk, H., & Nesterenko, T. (2022). Using of the language factor in modern conflicts of various levels. *Revista Eduweb*, 16 (3), 177–189. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.03.13>.
- Yaremko, Ya. (2000). Natsionalne ta internatsionalne v ukrainskii viiskovii terminolohii 20-kh rr. 20 st. *V Suchasni problemy terminolohii ta terminohrafii: Tezy dopovidei mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (s. 53–55). Kyiv [in Ukrainian].

Матеріал надійшов 26.06.2024

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)